

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

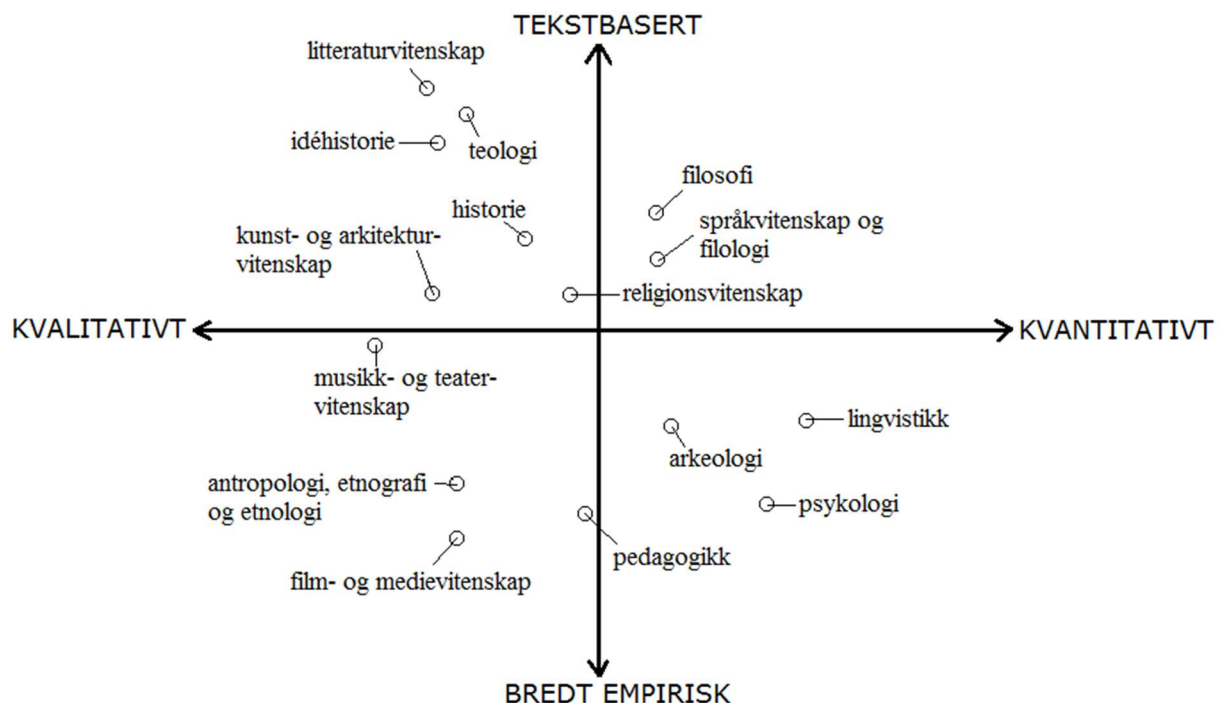
Sist oppdatert 05.01.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Humaniora

Samlebetegnelse for humanistiske vitenskaper og fag, blant annet historie, filosofi, språkvitenskap, kunstvitsenskap og litteraturvitenskap. Et av disse fagenes tydeligste kjennetegn er at de er tolkningsfag. Humaniora er fag som studerer blant annet språk, historie og/eller estetikk. Studieobjekt er ethvert uttrykk for menneskelig tanke, vilje, “ånd” (Chevrel 1997 s. 124). Alle humanistiske vitenskaper forsker på yringer og betydning i vid forstand (Courtés 1991 s. 246). Det franske psykoanalytiker Jacques Lacan definerte humanvitenskapene som “subjektivitetens vitenskaper” (siteret fra Joch og Wolf 2005 s. 305).

Eksempler på humanistiske fag/vitenskaper, med indikasjoner om hvilke metoder som er typiske for dem:

Modellen er basert på Jacob Ølgaard Nyboes modell i https://static-curis.ku.dk/portal/files/188488466/Ph.d._afhandling_2018_Nyboe.pdf (lesedato 28.02.19)

“Betegnelsen *humaniora* omfatter, men er ikke begrenset til, studiet av følgende: språk, både moderne og klassiske; lingvistik; litteratur; historie; rettslære; filosofi; arkeologi; sammenlignende religionsforskning; etikk; kunsthistorie, kunstkritikk og kunstteori; de aspekter av samfunnsvitenskapen som har humanistisk innhold og benytter humanistiske metoder; studiet og bruken av *humaniora* til å forstå menneskets omgivelser med særlig fokus på å reflektere den mangfoldige kulturarven, tradisjoner og historie, og studiet av *humanioras* betydning for den aktuelle tilstanden i nasjonens liv.” (National Endowment for the Humanities og National Endowment for the Arts; i USA på 1960-tallet; her sitert fra *Morgenbladet* 18.–24. mai 2012 s. 22-23) Sosiobiologen Edward O. Wilson har skrevet om denne definisjonen: “Det angir kanskje *humanioras* omfang, men det gir ingen henvisning til forståelsen av de erkjennelsesprosessene som binder alle deler sammen, heller ikke til deres forhold til menneskets arvelige natur, eller til deres opphav i forhistorisk tid. Man kan trygt å si at vi aldri vil se en full utfoldelse av *humaniora* før slike dimensjoner regnes med.” (s. 23)

“Menneskevitenenskapene, til forskjell fra naturvitenskapene, har det symbolske som objekt.” (Jean Molino i Reichler 1989 s. 29)

“*Humaniora* skal gjøre verden rundt oss mer begripbar og dermed sette oss bedre i stand til å ta hånd om våre liv. *Humaniora* skal gi handlingserkjennelse.” (Hernes 1988 s. 35)

I motsetning til i naturvitenskapene er det innen *humaniora* sterkt fokus på menneskets intensjoner, det særegent individuelle, historisk utvikling/tradisjon, verdier/normer og på språket som det viktigste menneskelige kommunikasjonsmiddelet. De helt overordnede spørsmålene er hva et menneske *er*, og hva som er og kan bidra til “det gode liv, det gode menneske, det gode samfund” (Bredsdorff, Larsen og Thyssen 1979 s. 29). Forskningsmetodene er ofte kvalitative og materialet unike tilfeller (f.eks. et kunstverk eller en bestemt historisk hendelse).

Eldre verk, f.eks. tekster eller malerier, studeres “for at forstå vores egen fortid og derved forstå os selv bedre. [...] Andre peger på, at traditionen er så befængt med fordomme og forældede værdier, at den er ubrugelig: den kan ikke legitimere *vore* handlinger. [...] Men ved at fortolke historien, og derfor i en vis forstand *skabe* (vort eget billede af) historien, kan vi lære af den. En tidsalders historieopfattelse er ingen tilfældig og udvendig del af dens selvopfattelse.” (Bredsdorff, Larsen og Thyssen 1979 s. 26-27)

Sentrale spørsmål innen *humaniora*: Hva er det menneskelige på tvers av tidsepoker, geografi, kultur og språk? Hvor mye forandrer menneskeheten seg gjennom historien? Hva har vært og hva bør være menneskets verdier og mål? Hva er det gode liv? Hvordan har mennesker praktisert sine religioner? Hva er skjønnhet og hva har vært ansett som vakkert gjennom historien? Osv.

“De humanistiske fag er ikke alene forenet af en fælles genstand – mennesket eller det menneskelige. De er også kendetegnet ved nogle fælles trek i måden at erkende genstanden på, trek der på den ene side forener dem indbyrdes og på den anden side drager skel mellem humaniora og andre måder at erkende på, både de andre videnskabelige erkendemaader som for eksempel de naturvidenskabelige og de forskellige ikke-videnskabelige som for eksempel den intuitive eller den kunstneriske.” (Bredsdorff, Larsen og Thyssen 1979 s. 5)

“Humanister jobber, i motsetning til for eksempel rørleggere og helsearbeidere, med måten vi snakker på, og hvordan vi ser og oppfatter verden. Vi får derfor sjelden direkte øye på den praktiske nytten av deres arbeid. Den er i språket, og i blikket vårt. Samfunnet selv er det viktigste resultatet av deres arbeid.” (historiker og filosof Harald Høiback i *Morgenbladet* 5.–11. juni 2020 s. 26)

En viktig faktor “that is connected to [Wilhelm von] Humboldt’s idealistic humanism [...]: it is the assumption that the humanities provide the means for individuals to be capable of self-realization in a reflective way. This claim can be found, for instance, in the defense of the humanities which has been expressed by Martha Nussbaum (2010), and which can be traced down to Humboldt’s idea of education as the ultimate means of realizing humanity and human mankind as such.” (Antje Gimmler i http://www.akademiskkvarter.hum.aau.dk/AKsamlet/AK_Vol_13_10_2016.pdf; lesedato 15.02.19)

De humanistiske fagene kan sammen med samfunnsfagene belyse/analysere kompliserte samfunnsprosesser og -sammenhenger.

“Til forskjell fra naturfagene står begrepsdannelse i hermeneutiske fag, som samfunnsfagene, i en indre forbindelse med den sosiale realitet som dokumenteres og analyseres. Samfunnsforskere lærer av aktører og ordninger i feltet, aktørene i feltet kan lære av forskere [...] Tocqueville lærte nye ting om demokrati på sin forskningsreise i USA i 1831. De som leste *Om demokratiet i Amerika*, lærte nye ting av Tocqueville. Nye ideer kan bidra til samfunnsendring. Slik gjensidig læring og påvirkning er naturligvis umulig i fag som kjemi og fysikk.” (Kalleberg 2015)

“Man kan kanskje også snakke om at noen vitenskaper akkumulerer viten, mens andre er mer fortolkende og synspunktene skifter derfor med tiden. Akkumulative vitenskaper har muligens krav på større autoritet enn de fortolkende?” (biologiprofessor Kristian Gundersen i *Morgenbladet* 11.–17. desember 2009 s. 19)

Sosiologiprofessor Gudmund Hernes har sammenfattet begrunnelsene for humanistiske fags historiske forskning slik:

- Identitetsbegrunnelsen: Fortidens hendelser har skapt dypstrukturer i vårt samfunn (språk, tro, institusjoner) og fortidens sivilisasjonsbidrag preger måten vi tenker og

handler på – dermed trenger vi historisk innsikt for å vite hvor denne påvirkningen kommer fra.

- Rasjonalitetsbegrunnelsen: For å kunne handle rasjonelt både individuelt og kollektivt trenger vi historisk kunnskap om hva slags konsekvenser ulike livs- og samfunnsvalg har hatt og sannsynligvis vil få også i dag.

- Modellbegrunnelsen: Fortiden gir oss modeller for hva som kan lykkes, for mange tilbakevendende problemer har allerede funnet akseptable eller gode løsninger som vi kan variere, kombinere og forbedre.

- Konsumentbegrunnelsen: Innsikt i og opplevelse av menneskelige frambringelser (inkludert leseropplevelser) er kilder til personlig og sosial berikelse.

- Produsentbegrunnelsen: Innsikt i fortiden kan fungere som instrument for andre formål, f.eks. kan kunnskaper om et utdødd språk kunne brukes til å forbedre et dataprogram som krever en spesiell syntaks (Hernes 1988).

Det Gudmund Hernes kaller identitetsbegrunnelsen gjelder blant annet at “[t]idligere tiders verk ligger som *dypstrukturer i våre egne samfunn* og i vår egen samtid som språk, som tro, som institusjoner. [...] Fortidens sivilisasjonsbidrag er *bygget inn i våre personligheter*: i de ordene vi bruker; i de tankene vi benytter, men som ikke er våre egne; i de begrep og forestillinger vi har, som vi uten tradisjonsformidling ikke ville vite hvor kom fra. En kultur er et assosiasjonsfelleskap – erfaringer som gjør at man med små signaler eller få hentydninger kan utløse et bredt sett av felles forestillinger [...] Selve variasjonsbredden i de menneskelige ytelser skal gi oss *mulighetsrommet for hva mennesker kan gjøre og skape* [...] De ypperste ytelser skal gi oss *standarder for sammenlikning og aspirasjoner* [...] Kort sagt: Identitetsbegrunnelsen for humaniora bygger på det syn at det er avgjørende å forstå hva som er menneskelig, og sette eksempler for hva som kan være menneskelig, individuelt og kollektivt.” (Hernes 1988 s. 33-34)

“*Rasjonalitetsbegrunnelsen* går for det første ut på at vi må kjenne hvordan ulike samfunn har vært organisert og hvordan ulike organisasjonsformer har virket, for å få et repertoar av modeller vi kan hente elementer fra utformingen av vårt eget. For å opptre rasjonelt krever et høyt erkjennelsesnivå hos borgerne, at de har standarder for saklig og informert debatt. Og ikke minst at de har et minstemål av kunnskap om det fellesskap de er en del av, hvordan det ble til og hvordan det kan formes.” (Hernes 1988 s. 34-35)

“*Modellbegrunnelsen* understreker at på mange av menneskehetens tilbakevendende problemer, er noen av de beste løsninger alt funnet. [...] Det er nedfelt i det gyldne snitt, i kontrapunkt, i tidens, stedets og handlingens enhet. Kort sagt fortidens gjevreste frembringelser gir oss våre idealer – mesterstykker vi kan ta mål

etter, kan låne prinsipper fra, kan ta som praktiske eksempler på at de ypperste ytelser likevel er menneskelig oppnåelige.” (Hernes 1988 s. 35)

Flere av punktene ovenfor er varianter av samme poeng: at humaniora skal gi dybde og bredde til forståelse av samtiden. Fortidens valg influerer oss, medskaper oss, og vi kan søke til historien for å få perspektiv på vårt eget liv og vårt samfunn, og for å forbedre det. “The further back I look, the further forward I can see” uttalte Winston Churchill. Mangfoldet og variasjonsbredden i hva mennesker har utført, viser oss et mulighetsrom for hva vi kan gjøre og skape, og setter standarder for sammenligninger og aspirasjoner, hevder Hernes (1988 s. 34).

Helge Jordheim og Tore Rem har redigert boka *Hva skal vi med humaniora?: Rapport om de humanistiske fagenes situasjon i Norge* (2014), som stiller spørsmål som disse: “Hvor står norsk humaniora i dag? Hva slags legitimitet har de humanistiske fagene i det norske samfunnet? Hva slags rolle bør humaniora spille i offentligheten? Hva kan gjøres for å fornye feltet og synliggjøre dets samfunnsmessige betydning? Er det krise? I et forsøk på å svare på disse spørsmålene inneholder denne rapporten vurderinger av internasjonale humanioradebatter, en gjennomgang av humaniorabegrepets historie i Norge og av humanioras plass i det norske forsknings- og utdanningssystemet, intervjuer med en gruppe samfunnsaktører og en oversikt over argumenter som gjerne mobiliseres til humanioras forsvar. Rapporten identifiserer fire områder der det står særskilte ting på spill for humanioras samfunnskontrakt: “Offentlighet og dannelse”, “Det nasjonale og det globale”, “Nytte og beredskap”, “Vitenskapssyn og egenart”, og tar til orde for en idé om humaniora som en type vitenskapelig beredskap som gjør oss bedre rustet til å takle kriser, det uforutsette, usikre og tilfeldige. Til slutt foreslås mulige kursendringer og tiltak for å styrke norsk humaniora i møte med dagens og framtidens utfordringer.” (http://www.fritt-ord.no/no/hjem/mer/hva_skal_vi_med_humaniora/; lesedato 21.03.14)

“Humaniora, slik feltet vokste fram på 1800-tallet, hadde nasjonen som oppdrags-giver og garantist. Litteratur, filosofi, språk og historie var nødvendige, sentrale og selvfølgelige deler av nasjonsbyggingsprosjektet. Det som er blitt kalt en “metodologisk nasjonalisme”, en ofte ureflektert sådan, var tett knyttet til selve oppdraget: å bekrefte og legitimere nasjonen. I dette perspektivet var humaniora viktig på to tilnærmet motstridende vis. En humanistisk utdannet offentlighet var nødvendig for å framstå som en sivilisert nasjon blant andre siviliserte nasjoner. I tillegg var refleksjoner over språk, historie og kulturarv nødvendige for å framstå som en særegen og selvstendig nasjonal enhet.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 120-121). Humanioras styrke ligger i opplysende refleksjon.

Den amerikanske filosofen Martha Nussbaums bok *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities* (2010) vektlegger spesielt “et allment dannelsespoeng. Hovedtendensen er, kunne man si, slående lik formålsparagrafen for den norske grunnskolen, nemlig å gjøre folk til “gagnlege og sjølvstendige menneske i heim og

samfunn”. Nussbaum argumenterer for at demokratisk deltakelse krever en spesifikk kompetanse, en kompetanse som (bare) humaniora kan gi. Dette er primært et filosofisk standpunkt med sosial-politiske implikasjoner, snarere enn et universitetspolitisk standpunkt, i beste opplysningsånd. De humanistiske tanke-tradisjonene framstilles som forutsetninger for moderne demokrati. Nussbaums bok er strukturert etter tre spesifikke kompetanser hun hevder det moderne demokratiet krever, og som humaniora kan tilby: 1) evnen til å tenke kritisk; 2) evnen til å se utover personlige eller lokale hensyn og agere som “verdensborger”; og 3) forestillingskraft og evne til innlevelse. De fleste av eksemplene sine henter hun fra USA og India, og hun peker på at kunnskap om historie og kultur (ikke minst marginaliserte gruppers historie og kultur), opplæring i kritisk argumentasjon og øvelse i kreativ tenkning, er helt nødvendig for å fostre “competent participants” i moderne, flerkulturelle samfunn. Nussbaum tar det simpelthen for gitt at humaniora er nyttig.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 25-26).

Nussbaum oppfatter humanistiske fag “som vesensforskjellig fra kapitalismens og teknologiens instrumentelle fornuft. Humaniora skaper *kompetanse* snarere enn *profitt*. I sin argumentasjon framstår Nussbaum som tydelig forankret i *liberal arts*-tradisjonen. Ikke minst betoner hun verdien av hva vi som borgere fyller våre liv med: “If we do not insist on the crucial importance of the humanities and the arts, they will drop away, because they do not make money. They only do what is much more precious than that, make a world that is worth living in, people who are able to see other human beings as full people, with thoughts and feelings of their own that demand respect and empathy, and nations able to overcome fear and suspicion in favor of sympathetic and reasoned debate.” Nussbaum er blitt kritisert for at hun setter likhetstegn mellom demokrati og humanistisk dannelses. Det finnes som kjent historiske eksempler på at høyt (ut)dannede befolkninger har handlet udemokratisk. Dette kontrer Nussbaum ved å peke på forskjellen på nødvendige og tilstrekkelige betingelser: “Knowledge is no guarantee of good behavior, but ignorance is a virtual guarantee of bad behavior.” Stefan Collini fastholder imidlertid at humaniora først og fremst handler om “a cognitive achievement”, ikke en moralsk, i alle fall ikke på noe direkte vis. Han mener Nussbaum kommer farlig nær å hevde at man kun kan oppnå respekt for andre gjennom et “Great Books”-kurs ved et amerikansk liberal arts college. Også andre har oppfattet Nussbaums bok som et noe snevert forsvar for den amerikanske *liberal arts*-modellen. Men utover noen tidvis særamerikanske anliggender, understreker Nussbaum altså humanioras betydning som forvalter av kulturell kompetanse, en kompetanse som hun mener er særlig påkrevd i dagens samfunn. Det er også verdt å merke seg at Nussbaum kritiserer humanioras drøm om en absolutt autonomi, på samme tid som hun angriper den instrumentelle fornuft slik den manifesterer seg i profittjag og teknologisk nyttetenkning. Hun hevder at det er mulig å insistere på humanioras verdi, gagnlighet og relevans, uten å henfalle til instrumentalisme.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 26-27).

Den amerikanske litteraturforskeren Stanley Fish, som er ekspert på både resepsjonsteori og juss, skrev i 2008 de to artiklene “Will the Humanities Save Us?” og “The Uses of the Humanities, Part Two”, begge publisert i *The New York Times*. “Fish argumenterer for at humanioras verdi er en estetisk verdi, et mål helt og holdent i seg selv: “To the question ‘of what use are the humanities?’, the only honest answer is none whatsoever.” Humaniora, slik Fish formulerer det, må altså forstås som et fullstendig autonomt felt som alltid vil komme til kort hvis det underlegges ytre nyttehensyn. Det handler om en “internal economy” som bare styres av sine egne mål, og der gevinstene er individuell glede og en form for “wow factor”. I et tilsvarende svar til Fish gikk Jeffrey Sachs hardt til angrep på denne formen for argumentasjon. Han mente at den tydelige distinksjonen mellom “The Humanities” og “The Sciences” var kunstig. Det samme gjaldt det tilsvarende skillet mellom “nyttig” og “unyttig”. Humanistisk forskning har ofte lagt premisser for naturvitenskapelig forskning, påpekte Sachs, slik naturvitenskapen har hatt påvirkning på humaniora. I tillegg finnes det møtepunkter i samfunnsvitenskapen og jusen. Gjennom bruk av selektive eksempler reduserte Fish humaniora til “mere entertainments”, mente den verdenskjente økonomen, “innocent diversions best left to naive graduate students or the nostalgic retiree.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 27).

“I USA kan en forsker som litteraturviter Stanley Fish si at humanioras nytte er *none whatsoever*, men som offentlig finansierte institusjoner i et lite land kan vi ikke agere på den måten. Løsningen ligger et sted mellom dannelsesbegrunnelsen og ren samfunns-økonomisk nytte, har forskerne kommet frem til. Rapporten lanserer begrepet “vitenskapelig beredskap”. - Humanioras essens er å forstå det som ikke er lovmessig, som er uventet og ikke kan forklares fra samfunns- eller naturvitenskapelige lover. Beredskap handler om å tenke behov for fremtiden. Å tro at vi kan overskue de behovene ut fra dagens nyttevurderinger er naivt, sier [Helge] Jordheim.” (*Morgenbladet* 21.–27. mars 2014 s. 4)

“Humanioras egenart har ofte blitt overspilt av dens forsvarere. Tanken om humanisten som forvalteren av det som er mykt, dypt og høyverdig, var alltid diskutabel. I dag er den i tillegg en oppskrift på marginalisering, det man kunne kalle et panda-humaniora. Men dagens realiteter i forskningen peker ut av innhegningen, mot naturvitenskapene og andre vitenskapstradisjoner. Det er på tide å justere offentlighetens bilde av humaniora tilsvarende.” (medieprofessor Espen Ytreberg i *Morgenbladet* 14.–20. desember 2018 s. 24)

Den engelske litteraturforskeren Stefan Collinis bok *What are Universities for?* (2012) “argumenterer for at det er et kategorimistak å akseptere vektleggingen av universitetenes bidrag til økonomisk utvikling. Aktiviteten må ikke begrunnes i språk hentet fra et helt annet sett av kategorier og verdier, det vil si den instrumentelle verden av handel og industri. Collini blottstiller denne tenkningen gjennom tre påstander:

1. "I decided to have children because the economy of tomorrow will need an adaptable workforce."
2. "I like going walking in the Lake District because it boosts gross domestic revenue from tourism."
3. "It's good for students to read great works of literature because they acquire skills needed to manage a widget manufacturing company."

Grunnene til universiteters eksistens er "intellectual, educational, scientific, and cultural", påpeker han. Høyere utdanning er "a public good", et kollektivt gode, ikke bare et sett private fordeler som kan oppnås av dem som tar del. Det er derfor også en stor feil å behandle sektoren som om den bare representerer en særinteresse for dagens studenter og akademikere. Samfunnets interesse i universitetene overskrider det kortsiktige eller lokale perspektivet. Universitetene skal blant annet minne om at svarene på våre spørsmål ikke bare avhenger av nåværende generasjoner; de skal på viktig vis være mer enn hva en sittende regjering til enhver tid skulle måtte ønske å bruke dem til. Det handler ikke bare om "innovasjon", men også om "konservering". Universitetene har, slik Collini formulerer det, blitt det viktigste institusjonelle mediet for "conserving, understanding, extending, and handing on to subsequent generations the intellectual, scientific, and artistic heritage of mankind". (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 32-33).

"I boka med den friske tittelen *Blow up the Humanities!* kom medieviseren Toby Miller i 2012 så med en skarp kritikk av den overordnede situasjonen i amerikansk humaniora. [...] Kultur er noe som regulerer og strukturerer både individuelle og kollektive liv. Millers "tredje humaniora" blir dermed et humaniora som legger vekt på "the materiality of how meaning is made, conveyed, and discarded", og som kombinerer kulturstudier (inkludert litteratur- og språkstudier) og medier. Et slikt humaniora vil eksempelvis integrere politisk økonomi, tekstanalyse, etnografi og miljøstudier, og det vil studere hvordan mening alltid skapes under særskilte materielle og sosiale betingelser." (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 28-29).

Den britiske litteraturforskeren Helen Smalls bok *The Value of the Humanities* (2013) "tar for seg hovedargumentene som gjerne aktiveres på humanioras vegne i den anglosaksiske kultursfæren, og foretar en kritisk og historisk etterprøving av dem. Hennes konklusjon er at humaniora trenger et "pluralistisk forsvar". [...]

1) Humaniora utfører "en bestemt type arbeid" relatert til det å bevare og utvide bestemte former for, ofte kvalitative, forståelser av kulturens betydningsproduksjon og basert på at kunnskap ikke kan atskilles fra menneskelig subjektivitet. 2) Humaniora er nyttig for samfunnet ved at det hjelper til med å bevare og kuratere kulturen, bidrar med fortolkningskompetanse som møter kulturens behov for å forstå seg selv og andre, at det utdanner studenter til en mengde forskjellige praksiser samt at forskningen opptas i samfunnet på en mengde ulike måter. 3) Humaniora gir viktige bidrag til individuell og kollektiv lykke, mest ved å bidra til en fordypning av vår forståelse av hva som utgjør lykke, og ved at det gjennom utdanning og forskning tilgjengeliggjør en mengde kilder til lykke. 4) Humaniora

kan ut fra samfunnets politiske behov gi sentrale bidrag til demokratiets vedlikehold og sunnhetstilstand. 5) Humaniora har en verdi “i seg selv” som kunnskapssøken og refleksjon som overskrider bestemte nyttebehov, som kulturelle goder. Dette innebærer likevel ikke, mener Small, at samfunnet strengt tatt kan sies å ha “behov” for humaniora. Men det er et tegn på et velstående, stabilt, utdanningsmessig og kulturelt rikt samfunn at det holder seg med det som er “sterkt ønskelig”, og hvis fravær ville bety en klar forringelse både av en samfunnsform og av individers livskvalitet. Smalls positive definisjon av humanistiske studier er at de undersøker “the meaning-making practices of human culture, past and present, focusing on interpretation and critical evaluation, primarily in terms of individual response and with an ineliminable element of subjectivity”. Denne korte, generelle beskrivelsen (som hun for øvrig siden utvider), innebærer både et bestemt innhold, en kunnskap om disse menneskelige praksisene og en bestemt forståelse av hva det innebærer å være sannhetssøkende. Kritik og selvrefleksjon (stilt overfor språk, historie, medier, tenkning) er åpenbart en viktig del av humanioratradisjonen, men Small minner om at humanistisk praksis også ofte kan være beskrivende, verdsettende, vurderende, kreativ, provokativ og spekulativ.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 34-35).

“Initiativer til en mer systematisk humanioradebatt [i Tyskland] har i senere tid ikke minst kommet fra Konrad-Adenauer-Stiftung, en tenketank eller et mini-universitet finansiert av det kristeligdemokratiske partiet CDU. I 2007 utga de boka *Warum die Geisteswissenschaften Zukunft haben!*, der målet var å vise “hva humaniora betyr for samfunnet”, og å forsvare betydningen av at mennesket er et “språklig-estetisk, historisk som sosialt, politisk, etisk og religiøst vesen”. En hovedkonklusjon er at det “historisk-estetisk-litterære (tyske) dannelsesbegrepet” er blitt demontert, men at humaniora ikke desto mindre utgjør en “selvfølgelig del av moderne kultur”. Fire år før denne utgivelsen hadde boka [skrevet i 2003 av Florian Keisinger, Timo Lang et al.] *Wozu Geisteswissenschaften?* pekt på en “dobbelt krise” for humaniora: på den ene siden underfinansiering, budsjettkutt og stillingsnedleggelse, på den andre siden humanioras egen “jamrekultur”. Boka tok til orde for at humanister mer aktivt må demonstrere hva deres samfunnsbidrag går ut på.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 39).

Den sveitsiske filosofen og litteraturforskeren Yves Cittons bok *Humanioras framtid: Kunnskapsøkonomi eller fortolkningskultur?* (fransk hovedtittel *L'avenir des humanités*) ble utgitt i 2010. “Som det framgår av tittelen, finner Citton humanioras særegenhet i fortolkningen, som teori og praksis, noe han i neste omgang knytter til en bestemt måte å omgås andre mennesker, kort sagt å leve, på. Krisen i humaniora, hevder han, gjenspeiler en krise i samfunnet som skyldes at bestemte økonomiske og politiske tenkemåter er blitt hegemoniske. Mot dette stiller han den “fortolkende borgeren”, *citoyen interprète*, som i kraft av sin evne til å fortolke er i stand til å trekke disse hegemoniske strukturene i tvil. Et beslektet argument finnes i en bok av filosofen Jean-Marie Schaeffer, *Petit écologie des études littéraires*, som på tittelbladet stiller spørsmålet “Hva er vitsen med å studere

litteratur?”, og som slår fast at litteraturstudiets framtid bare kan forstås innenfor den bredere rammen av “humanités”. Svaret han utvikler, har – på samme måte som hos Citton – å gjøre med litteraturstudiets spesifikke metode: lesningen, fortolkningen, beskrivelsen, forståelsen og utlegningen, som han hevder gir et unikt bidrag til forståelsen av det menneskelige.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 41).

“I den danske sammenhengen framstår boka *Ideer vi lever på – humanistisk viden i videnssamfunnet* (2008), redigert av Finn Collin og Jan Faye, som det viktigste forsøket på å foreta en mer prinsipiell og omfattende vurdering av humaniora. Innledningsvis mener redaktørene at “[h]umanistisk tænkning som leverandør af grundlæggende tanker – nye tanker – om menneske og samfund og om forholdet mellem dem overses stadig; de er usynlige i en optik, hvor alting måles med økonomiske alen”. Det snakkes om krise, og politikere og universitetsadministratorer etterlyser nytte, bemerker redaktørene, og identifiserer et paradoks. For samtidig er humaniora en suksess i det moderne kunnskapssamfunnet. Søkningen til humanistiske studier er stor, og stadig flere humanister finner arbeid i det private næringsliv. I tillegg vil humanistisk viten framover komme til å levere stadig flere produkter til den ekspanderende “opplevelsesøkonomien”. Faye og Collin mener dette paradokset bunner i forventningen om at humaniora skal komme opp med kunnskap som raskest mulig skal kunne omsettes til salgsprodukter i den globale økonomien. Men humanioras funksjon er primært en annen, påpeker de, og foregriper Nussbaums argumentasjon: Humaniora skal først og fremst studere og utvikle “de ideer vi lever på”, ikke ideene “vi lever af”. Disse ideene beveger seg ikke ut i samfunnet via en faktura, men snarere gjennom populære bøker, foredrag, skole, dagspresse, andre medier og fagoffentligheter, politiske bevegelser og så videre. Humaniora er altså i høyeste forstand nyttig og relevant, men på vis som indikerer at det gjengs anvendte nyttebegrepet er for snevert.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 48-49).

Anders Ekström og Sverker Sörlin skriver i boka *Alltings mått: Humanistisk kunnskap i framtidens samhälle* (2012) at “Inte sedan Karl Marx’ dagar, har vetenskap och utbildning så ensidig definierats som produktivkraft som i de senaste decenniernas forsknings- och utbildningspolitik”; Ekström og Sörlin “avviser tanken om humaniora som hjelpevitenskap og peker på at “forståelsesyrkene” forvalter en fundamental og nødvendig kunnskap som samfunnet ikke kan klare seg uten: “Låt oss på allvar försöka föreställa oss ett samhälle utan sådan förståelse. Ett samhälle där produktionen av varor och nyttigheter fungerade utmärkt, men där det saknades en fungerande offentlighet, där det inte fanns en sfär där idéer provades och frågor om samhällets riktning, livets innehåll och värde, historiens väv eller meningen med allsammans inte diskuterades på något kvalificerat sätt. Människor skulle i ett sådant samhälle vara överlemnade endast till sina helt privata möjligheter att forma sådant som riktning, mening och innehåll.” Nedprioriteringen og usynliggjøringen av humaniora er fatal, fortsetter Ekström og Sörlin, ikke først og fremst fordi noen akademikere risikerer å miste jobben, men fordi humaniora er

en nødvendig del av den moderne offentligheten – både den vi har i dag, og den vi får i morgen.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 50).

Ekström og Sörlin “reagerar på att humanioras betydelse i samhället inte syns tillräckligt samtidigt som kulturella aspekter på flera samhällsproblem blir alltmer centrala. Miljö, globalisering, utbildning och jämställdhet är bara några exempel på kunskapsfält som vore svåra att tänka sig utan humaniora. [...] I den svenska kunskapspolitiken är det som om humaniora successivt har skrivits ut med hänvisning till nytta, framsteg och innovation. Och från humanisternas sida, menar författarna, har man mött denna marginalisering utan försvar men med en märklig inåtvänd upphöjdhet parad med ett slags avståndstagande från politiskt mer omhuldade kunskapsområden som teknik, naturvetenskap och medicin. [...] Vägen framåt handlar om bl.a. utvecklad mångvetenskap, samarbete med andra kunskapsområden som medicin och miljövetenskaper och tätare integration mellan utbildning och forskning.” (<https://journals.lub.lu.se/rig/article/view/10632/9631>; lesedato 11.05.20)

Ekström og Sörlin vil ikke godta “humanioras “förlegade anspråk på att utgöra den medborgerliga bildningens kärna”. I stedet for å undervise og forske ut fra sine tradisjoner bør humaniora “rekontekstualisere” dagspolitiske spørsmål for å “skapa nye forståelseramar for den langsiktiga samhällsutvecklingen”.” (*Klassekampens* bokmagasin 22. juni 2013 s. 7)

Helge Jordheim og Tore Rem oppsummerer diskusjoner om verdien av humaniora med disse punktene:

“Humaniora utvikler evnen til kritisk tenkning, bidrar til etisk refleksjon og kan gjøre oss i stand til å stille nye spørsmål.

Humaniora gir tilganger til og kunnskap om andre mentaliteter og kulturer, og øker evnen til innlevelse og til å forestille seg andre virkeligheter.

Humaniora identifiserer hvilke verdier som er felles, og hvilke som er ulike, og hjelper oss til å håndtere verdikonflikter og skape forbindelser og fellesskap.

Humaniora kan, i samspill med andre fagområder, bidra til å belyse de store samfunnsutfordringene.

Humanioras tanketradisjoner er forutsetninger for moderne demokrati og en velfungerende offentlighet, og det utruker individet til å utøve demokratisk medborgerskap.

Humaniora gir en særlig tilgang til forståelsen av det menneskelige.

Humaniora forvalter kulturell og språklig kompetanse og kunnskap, og tilbyr estetiske og eksistensielle opplevelser.

Humaniora undersøker hvordan betydning skapes, materielt og medialt.

Humaniora bidrar til forståelse av kulturens funksjon som legitimeringsgrunnlag, for individer, nasjoner og ulike interessegrupper.

Humaniora leverer grunnleggende tanker om mennesker og samfunn. Det kan gi oss svar på hva som skaper fullverdige liv og gjør oss til et godt samfunn.

Humaniora studerer og utvikler ideene vi lever på, og produserer ulike former for avansert virkelighetstolkning.

Humaniora bidrar til samfunnets selvrefleksjon og holder øye med “det norske”, med hvem vi er.

Humaniora søker å forstå en verden i rask endring og kan også vise oss at en annen verden er mulig.

Humaniora bidrar med helt uunnværlig kunnskap, tenkning og forskning om språk, nasjonalitet, historiske betingelser og kulturell endring.

Humaniora overrasker oss i hverdagen, uten at vi nødvendigvis definerer det som forskning.

Humaniora er, i likhet med mange av universitetets aktiviteter, virksomheter og kompetanser, et kollektivt gode.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 109-110).

“Mer overordnet enn dette har vi [Jordheim et al.] møtt dannelsesargumentet – humaniora er viktig fordi det gjør oss til siviliserte borgere; beredskapsargumentet – humaniora er viktig fordi det setter oss i stand til å møte framtidige samfunnsutfordringer; kreativitetsargumentet – humaniora er viktig fordi det gjør folk i stand til å tenke nye tanker og handle på nye måter; wow-faktorargumentet – humaniora er nyttig fordi det gir opplevelser hinsides nytte; og hjelpevitenskapsargumentet – humaniora er viktig fordi det kan hjelpe andre felt og fag til å tenke bedre/mer etisk/mer kritisk. De ulike posisjonene har alle sine yndlingsmetaforer som går igjen i litt ulike varianter, i skrift og tale. Dannelsesentusiaster snakker for eksempel ofte og gjerne om humaniora som basen, rammen, eller gulvet for all annen samfunnsutfoldelse, mens wow-faktorskolen snakker om humaniora som tilværelsens krydder – garnityret som setter en spiss på tilværelsen. De “kritiske” mener på sin side at humaniora er den nødvendige “sanden i maskineriet”, en kritisk, kulturell bevissthet som sørger for at den instrumentelle fornuft får en passende motstand.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 110).

“Humaniora er ikke bundet av en forpliktelse til å avdekke lover eller til å forutsi framtiden – tvert imot, humanioras oppgave er å forstå det som skjer, eller ofte det som har skjedd, på tross av alle planer, lovmessigheter og etablerte årsakskjeder – plutselig, uventet og ikke sjelden med fatale følger. I kraft av denne interessen for, og kunnskapen om, det partikulære og uforutsigbare, utgjør humanistiske fag en viktig beredskap. Potensielt gjør de oss istand til bedre å takle og forstå kriser og det uforutsette. Kriser er det uventede og det uforutsigbare i sin ytterste potens. Med andre ord er det mulig å hevde at humanioras sentrale oppgave består i å forstå, gripe og takle kriser – det være seg naturkatastrofer, økonomisk kollaps, terrorangrep, sult og krig, eller også overvåknings- eller korrupsjonsskandaler eller andre former for legitimitetskriser for den moderne staten og samfunnsstrukturen.” (Jordheim, Rem m.fl. 2014 s. 140).

“Humaniora er i krise fordi de humanistiske fakultetene mangler legitimitet i form av samfunnsrelevans. Og så skal denne legitimiteten trylles frem ved å løse kriser i samfunnet, ved å danne beredskapsteam. Humaniora løser sin egen krise ved å løse andres. [...] Problemet blir raskt redusert til følgende: “Hvordan snakker man om nytte på en måte som humanister kan kjenne seg igjen i, men som også appellerer bredere?” Men er det unyttig for samfunnet at dets medlemmer opplever livsglede for eksempel ved å lese et dikt? Er ikke det like “nyttig” som å konsumere og produsere en rekke ting vi hverken trenger eller har glede av? [...] Det vi forsker på og tenker over, er viktige problemer – det er de mest fundamentale problemene i kulturen: Hva er sant? Hva er skjønt? Hva er godt? Hva er kjærlighet? Hva er språk? Hva er historisk endring og epokeskifter? Disse spørsmålene er relevante for alle i samfunnet. Men ikke nødvendigvis i form av direkte praktisk betydning. Å tenke over hva språk er, gjør det ikke lettere å lage middag eller å finne den rette partner. Men nytte er noe mer enn bare formålsrasjonell handling. Det er nyttig at borgerne kan snakke sammen ved å referere til tidligere problemformuleringer og historiske erfaringer. Felles historie og språk er det som holder et samfunn sammen. Spørsmålet om historie og språk er “samfunnsrelevant”, sier egentlig mest om ens eget (manglende) forhold til samfunnet. [...] Basis for beredskapstanken er at humaniora gjør oss gode på å håndtere *kontingens*. [...] Inspirert av Machiavelli har historikeren J. G. A. Pocock skrevet at politikk er “å takle kontingens” – det tilfeldige og usikre.” (professor Eivind Tjønneland i *Morgenbladet* 5.–11. desember 2014 s. 26-27)

“Humanister kan og bør være mer enn bare museumsvoktere. Vi kan bidra til en bedre og dypere forståelse av menneskelig bevissthet, av hvordan identiteter formes og kulturelle endringer oppstår. Men da må vi heve blikket og bruke våre innsikter i det partikulære, lokale og komplekse til å generere overordnede spørsmål og perspektiver. Humaniora har anledning til å delta i den store, bråkete akademiske samtalen som i dag domineres av samfunnsforskere, økonomer og naturvitere. Den som handler om å forstå hvordan individer og samfunn kan endre kurs, stilt overfor utfordringer og kriser i ressurser, demografi og klimaendring.” (idéhistoriker Line C. Engh i *Morgenbladet* 2.–8. desember 2016 s. 27)

I 2017 publiserte Stortinget *Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om Humaniora i Norge*. Det står det bl.a.: “Mange av vår tids store samfunnsutfordringer, som for eksempel flyktningkrisen og klima- og miljøendringene, har sitt utspring i menneskelige handlinger og aktivitet. Mye av kjernen i humaniora handler om å forstå, analysere og fortolke den menneskeskapte kulturen i fortid, nåtid og fremtid: måten vi setter spor etter oss på, måten vi kommuniserer og samhandler på, måten vi tenker og skaper på, og konsekvenser av det vi gjør eller unnlater å gjøre. Humanistiske fagmiljøer forsker og underviser i dagsaktuelle temaer, og vår problemforståelse og problemløsning vil samlet sett bli bedre dersom humanister i større grad bidrar til kunnskapsutvikling og utdanning for å møte de store samfunnsutfordringene. [...] Regjeringen vil tydeliggjøre humanioras rolle som selvstendig kunnskapsleverandør innenfor de prioriterte områdene [...] Regjeringen vil be universiteter og høyskoler og Norges forskningsråd legge til rette for mer utfordringsdrevet humanistisk forskning og utdanning med vekt på områdene integrering, migrasjon og konflikter; de store teknologiskiftene; og klima, miljø og bærekraft.” (<https://stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2016-2017/inns-201617-426s.pdf>; lesedato 09.06.17)

Storingskomiteen fra 2017 “vil påpeke at forskning spiller en viktig rolle ved at den har samfunnsmessige konsekvenser, for eksempel ved å levere premisser for politiske beslutninger. Forskningen er avhengig av samfunnets tillit. Komiteen vil vise til at akademikerens og forskerens autoritet og status avhenger av at vi anser dem som uavhengige. Styring eller forsøk på styring fra statens eller arbeidsgivers/oppdragsgivers side overfor forskerne, i form av press og manipulering, er i denne sammenheng alvorlige trusler mot akademias troverdighet. Komiteen vil derfor understreke viktigheten av åpenhet og kritisk tenkning på alle områder. Åpenhet om finansiering, arbeidsmiljø og oppdragsgivere er av stor betydning for akademikerens og forskerens troverdighet. [...] Institusjoner som tilbyr humanistiske studier, må ta hovedansvaret for å undersøke og synliggjøre arbeidslivsrelevansen av sine studietilbud.” (<https://stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2016-2017/inns-201617-426s.pdf>; lesedato 09.06.17)

“One of the many transformations of the humanities that can be identified is a transformation towards practical orientation. This is seen, for instance, in the collaboration of the humanities with design. [...] practical orientation is part of the revitalization of the humanities. [...] ‘Testing’ a hypothesis in historical science is not possible in the same way as a hypothesis is tested in chemistry. But actually this is what happens in design-oriented humanities: The semantic classifications that are used to establish a structured data collection are tested in computer software. Digital or design humanities might be one type of humanities among others that is experimenting with new methods, thus changing the outlook on the humanities. The plurality of approaches and an academic community flourishing with heterogeneity rather than with homogeneity could be one result of this

development.” (Antje Gimmler i http://www.akademiskvarter.hum.aau.dk/AKsamlet/AK_Vol_13_10_2016.pdf; lesedato 15.02.19)

De humanistiske vitenskapene tenderer til å se digitale verktøy som relativt overflatiske hjelpemidler som aldri kan trenge helt ned i den kompleksiteten som kjennetegner det materialet forskerne studerer (Jean-Guy Meunier i <https://journals.openedition.org/questionsdecommunication/11040>; lesedato 29.12.20).

“How have researchers in the humanities reacted to the continuing rebalancing of society’s knowledge bases? In academia there has been three main responses. The first is the *anecdotal* defence of the former glory of the arts and humanities, a position that comes uncomfortably close to pre-democratic nostalgia. The second has been to argue for the *instrumental* value of humanistic knowledge, for example by suggesting that business can not succeed without language skills, or by reframing social and cultural issues in terms of innovation and industry. The third response is to claim the margins as a *political* position, constructing an idealized self-image of the humanities as the last outpost for uncorrupted, free academic thinking.” (Anders Ekström i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/issue/view/275/Akademisk%20kvarter%2013%2C%202016>; lesedato 16.05.19)

“[I]t is a problem that much thinking about the value of humanistic knowledge is stuck in reactive critique precisely at a time when the crisis of neo-liberal governance and short-term instrumentalism in knowledge politics is laid bare. What is needed today is not yet another declaration of the exclusivity of the humanities, or its self-imposed critical mission. More important is to explore the contribution of the humanities to emerging environments and knowledge practices that are involved in breaking some of the barriers of the modern knowledge system by approaching issues of contemporary concern from an integrated perspective, based on shared concepts and themes rather than disciplinary schools and divides. In a time when society’s most severe challenges are connected by their cultural dimension – which in this context is taken in its most basic meaning of the impact on society of human action, communication, cultural routines and value formation – the human sciences need to both sharpen and broaden its knowledge claims.” (Anders Ekström i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/issue/view/275/Akademisk%20kvarter%2013%2C%202016>; lesedato 16.05.19)

“This is not a time in which there is one solution for all problems. To the contrary, the very complexity of the ongoing transitions suggests a knowledge politics that mobilize a plurality of institutional forms and the interactions and synergies that emerge between them. [...] public rights and values are not to be taken for granted, but that they are the provisional and contingent result of a long and complex history, embedded in institutions that are in constant need of defence and reconstruction” (Anders Ekström i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/issue/view/275/Akademisk%20kvarter%2013%2C%202016>; lesedato 16.05.19).

“Kjønnsstudium, postkoloniale perspektiv, fleire filosofar frå Frankfurt-skulen og forskning på migrasjon, islam eller Midtausten gjev gode materiale til å snikre saman fiendebilete. Sjølv i dei beste tider vil deira akademiske produksjon vere politisk brennbart stoff. Slike tradisjonar er ein motgift mot aggressiv nasjonalisme som i større mon enn andre set spørjeteikn ved dominerande forteljingar om til dømes kjønn, vitskap, og identitet. Dei som ynskjer å fjerne slike fag gøymer seg bak ein ferniss av vitskaplege ideal. Faga som råkast er gjerne tolkingsbaserte disiplinar som ikkje testar hypotesar i tradisjonell forstand. Dei freistar ikkje berre å skildre verda, men kan også ta klare standpunkt med omsyn til kva vi bør gjere med ho. Slike talepunkt nyttast til å brennemerke dei som “ikkje-vitskap” eller “rein politikk”. Men det ideologiske prosjektet i kjernen av åtaka kjem tydeleg fram i mangel på konsistent argumentasjon. Argumenta som vert nytta til å slå ned på faga kan på ulike vis råke eit mangfald av vitskap. Til dei som hevdar at vi må lage kliniske skilje mellom vitskap og politikk: Kva med Equinor sin omfangsrike sponning av oljeforskning? Vitskap heng alltid saman med politikk. Til dømes er avgjersla om å gi vitskapen eit visst rom til å røkte seg sjølv eit politisk val i høgaste potens. Dette rommet har vi stridast om sidan konflikten om filosofien sin plass i den greske antikken. Til dei som hevdar at fortolkingsbaserte metodar ikkje er vitskaplege: Kva då med historie eller jus? Jamvel statistikk fordrar tolking. Til trass for at det finst tommelfingerreglar som terskelverdiar for signifikans, er det rivande usemje om desse blant statistikarar. Til dei som seier at vitskap fordrar hypotesetesting: Kva gjer vi då med teoretisk fysikk? Fysikken har fått kallenamnet “vitskapen sin dronning”, men det er ofte enormt krevjande eller rett fram umogeleg å teste teoriar. Det er mange formar for vitskap. At dei skil seg frå kvarandre gjer dei ikkje i seg sjølv mindre legitime. [...] Medan academia sitt rom for kritikk snevrast inn i Danmark, langar tidlegare justisminister Per Willy Amundsen ut mot det han skildrar som “postmodernistisk marxisme” i norsk academia som “fyller unge sinn med farleg sludder”. Det politiske begjæret etter rolla som dommar og bøddel for heile fagfelt er veksande.” (Thor Olav Iversen i *Morgenbladet* 18.–24. juni 2021 s. 19)

A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present (2013) av Rens Bod “traces the origins and evolution of the disciplines of linguistics, historiography, philology, music, art theory, logic, rhetoric, and poetics from antiquity to today. The common thread among these disciplines and through each historical period is the identification of patterns in texts, art, music, language, and literature: the rules that constitute validity, beauty, and order in these fields. Bod ultimately argues that the opposition between the sciences and humanities is a false one, with both branches of knowledge engaged in identifying patterns in their respective fields.” (<https://voegelinview.com/a-new-history-of-the-humanities-the-search-for-principles-and-patterns-from-antiquity-to-the-present/>; lesedato 17.06.21)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>